

โรคพยาธิและยาถ่ายพยาธิ

ภก. ดร. สันทัด จันทร์ประภาพ

ภาควิชาเภสัชวิทยาและสรีรวิทยา

คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปัจจุบันยังมีการพบเห็นผู้ที่เป็นโรคพยาธิอยู่ทั้งในสังคมเมืองและสังคมชนบท แม้ว่าจะมีอุบัติการณ์ที่ลดลงบ้างแล้วก็ตาม โรคพยาธิเป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับสุขลักษณะของบุคคล เช่น เรื่องการรักษาความสะอาด ล้างมือก่อนหรือหลังรับประทานอาหารทุกครั้ง ล้างมือหลังจากเข้าห้องน้ำ เพื่อป้องกันการนำไข่พยาธิเข้าสู่ร่างกายจากการสัมผัส การใส่รองเท้าเวลาออกนอกบ้านโดยเฉพาะในต่างจังหวัดที่มีพื้นดินซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพยาธิ เป็นต้น ประชาชนส่วนใหญ่มักมีความเข้าใจว่าหากร่างกายผ่ายผอมลงมักจะเกิดมาจากในร่างกายมีตัวพยาธิที่คอยมาแย่งอาหารจึงจำเป็นต้องรับประทานยาถ่ายพยาธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองที่มีบุตรหลานในวัยที่กำลังเจริญเติบโต อย่างไรก็ตาม หากพิจารณากันให้รอบคอบจะพบว่าในบางครั้งสามารถรับประทานอาหารได้แต่ผอมอาจมีสาเหตุได้แตกต่างกัน ไม่จำเป็น ต้องมีสาเหตุมาจากโรคพยาธิเสมอไป เช่น ถ้ามีอาการอ่อนเพลีย เหนื่อยง่าย น้ำหนักตัวลดลงจากเดิมอย่างรวดเร็ว เช่น ลดลง 2-3 กิโลกรัม ภายในเวลา 1-2 สัปดาห์ อาจเกิดจากโรคคอกพอกเป็นพิษ (มีอาการเหนื่อยง่าย ใจสั่น มือสั่น เหงื่อออกมาก และอาจพบมีอาการคอกพอกร่วมด้วย) วัณโรค (มีไข้และไอเรื้อรัง) หรือสาเหตุอื่นๆ (เช่น โรคเอดส์ โรคมะเร็ง เป็นต้น) ถ้ารูปร่างผอมแต่ยังกินได้ตามปกติโดยที่น้ำหนักค่อนข้างคงที่ (ไม่ลดลง) และสุขภาพทั่วไปแข็งแรงดีก็มักจะไม่ค่อยมีสาเหตุอะไรมาก บางรายอาจเกิดจากการทำงานหนักเกินไป เช่น ทำงานไปด้วย เรียนไปด้วย หรือขยันทำงานนอกเวลา จึงควรหาเวลาพักผ่อนให้มากขึ้นและรับประทานอาหารในปริมาณที่มากขึ้นกว่าเดิมก็อาจช่วยให้ น้ำหนักตัวเพิ่มขึ้นได้ ส่วนปัญหาที่ผู้ป่วยผอมลงซึ่งเกี่ยวกับโรคพยาธิมีสาเหตุมาจากพยาธิหลายชนิดดังนี้

1. พยาธิตัวกลม (Nematodes) รูปร่างทรงกระบอก หัวท้ายเรียวแหลม ลำตัวไม่แบ่งเป็นปล้องๆ ได้แก่ พยาธิไส้เดือนกลม (Roundworm) พยาธิเส้นด้าย (Threadworm) พยาธิปากขอ (Hookworm) พยาธิตัวจี๊ด (*Gnathostoma spinigerum*) พยาธิแส้มา (*Trichuris trichiuria*)
2. พยาธิตัวแบน (Cestodes หรือ Tapeworm) ลำตัวแบน แบ่งเป็นปล้องๆ ได้แก่ พยาธิตืดหมู (*Taenia solium*) พยาธิตืดวัว (*Taenia saginata*)
3. พยาธิใบไม้ (Trematodes หรือ Fluke) ลำตัวแบนไม่แบ่งเป็นปล้องๆ ได้แก่ พยาธิใบไม้ในเลือด (*Schistosoma* species) พยาธิใบไม้ในตับ (*Opisthorchis viverrini*)

ที่พบบ่อยและทำให้น้ำหนักตัวลดลง ได้แก่ โรคพยาธิไส้เดือนกับโรคพยาธิตัวจี๊ด ทั้ง 2 โรคนี้ อาจทำให้ผู้ป่วยมีอาการปวดท้องหรืออาเจียนร่วมด้วย บางครั้งอาจเห็นถ่ายหรืออาเจียนเป็นตัวกลมๆ ยาวๆ คล้ายไส้เดือน (ถ้าเป็นพยาธิไส้เดือน) หรือถ่ายเป็นตัวแบนๆ เส้นยาวๆ คล้ายขี้เถ้า (ถ้าเป็นพยาธิตัวจี๊ด) นอกจากนี้ ยังมีโรคพยาธิเส้นด้าย หรือเข็มหมุด (ซึ่งมักทำให้เกิดอาการคันก้นตอนกลางคืน พบบ่อยในเด็กเล็กซึ่งอาจติดกันหลายคนในบ้านเดียวกันได้) โรคพยาธิปากขอ (เกาะตัวอยู่ในลำไส้ และดูดเลือดจากผู้ป่วย ทำให้น้ำตาขี้นเนื่องจากเลือดจางได้) โดยทั่วไปแล้วไม่ควรใช้ยาถ่ายพยาธิเพียงเพราะมีรูปร่างผอมทั้งๆ ที่รับประทานอาหารได้ เนื่องจากอาการแบบนี้อาจมีสาเหตุอื่นมากกว่าโรคพยาธิดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ดังนั้นถ้ายังไม่สบายใจเรื่องรูปร่างผอม ก็ควรจะไปหาโอกาสปรึกษาแพทย์หรือเภสัชกรเพื่อหาสาเหตุให้แน่ชัดจะดีกว่าและถ้าพบว่ามีอาการแบบใดแบบ

หนึ่งดังกล่าว ก็ให้สงสัยว่าอาจเป็นโรคพยาธิชนิดใดชนิดหนึ่ง แต่ถ้าอาการไม่ชัดเจนหรือต้องการรู้ให้แน่ชัด ก็นำอุจจาระไปส่งตรวจด้วยกล้องจุลทรรศน์จะพบไข่พยาธิซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่จะบอกได้ว่าเป็นพยาธิชนิดใด

ในปัจจุบันยาถ่ายพยาธิมีให้เลือกใช้อยู่หลายชนิดทั้งยาแผนปัจจุบันและยาแผนโบราณ

ยาแผนปัจจุบัน

1. ปิเปอร์ราซีน (Piperazine) ใช้ถ่ายพยาธิไส้เดือนและพยาธิเส้นด้าย ออกฤทธิ์โดยทำให้กล้ามเนื้อของพยาธิอ่อนแรง ไม่สามารถเกาะติดกับผนังลำไส้ ชนิดเม็ด 500 มก. ชนิดน้ำเชื่อม 500 มก. ต่อช้อนชา มีชื่อทางการค้า เช่น ยาถ่ายพยาธิน้ำเชื่อมขององค์การเภสัชกรรม, แอนตีพาร์ (Antepar), เวอร์เมกซ์ (Vermex) ผลข้างเคียง ถ้ารับประทานเกินขนาด อาจทำให้ คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน ถ้ารับประทานเกินขนาดมาก ๆ อาจทำให้กล้ามเนื้ออ่อนแรง ชัก หมดสติได้ **ห้ามใช้ยา**นี้ร่วมกับไพแรนเทล พาโมเอต (Pyrantel pamoate)

2. ไพแรนเทล พาโมเอต (Pyrantel pamoate) ใช้ถ่ายพยาธิเส้นด้าย ไส้เดือนและปากขอ ออกฤทธิ์โดยทำให้กล้ามเนื้อของพยาธิเกิดการเกร็ง ทำให้เคลื่อนไหวไม่ได้ ชนิดเม็ด 125 มก. และน้ำ 250 มก. ต่อช้อนชา มีชื่อทางการค้า เช่น คอมแบนทริน (Combantrin) ผลข้างเคียง ยานี้อาจทำให้คลื่นไส้ อาเจียน มึนงง **ห้ามใช้ยา**นี้ร่วมกับปิเปอร์ราซีน (Piperazine)

3. อัลเบนดาโซล (Albendazole) ใช้ถ่ายพยาธิไส้เดือน พยาธิเส้นด้าย พยาธิปากขอ พยาธิแส้ม้า พยาธิตัวตืดพยาธิตัวจิ๊ด ใช้รักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ ชนิดเม็ด 200 มก. ชนิดน้ำ 200 มก. ต่อช้อนชา มีชื่อทางการค้า เช่น อัลเบน (Alben), อัลซอล (Alzol), ซีเบน (Zeben), เซนเทล (Zentel) ผลข้างเคียง ปวดศีรษะ เวียนศีรษะ ปวดมวนท้อง คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน หรือแพ้ยา

4. เมเบนดาโซล (Mebendazole) ใช้ถ่ายพยาธิตัวกลม (เส้นด้าย ไส้เดือน ปากขอ แส้ม้า), พยาธิตัวตืด ชนิดเม็ด 100 มก. ชนิดน้ำ 100 มก. ต่อช้อนชา มีชื่อทางการค้า เช่น ฟูกาคาร์ (Fugacar), เบนดา (Benda), เมเบน (Meben) เป็นต้น ผลข้างเคียง อาจทำให้มีอาการปวดท้อง ท้องเดิน

5. นิโคลซาไมด์ (Niclosamide) ใช้ถ่ายพยาธิตัวตืด ชนิดเม็ด 0.5 กรัม มีชื่อทางการค้า เช่น โยมีซาน (Yomesan), เวิร์มไมด์ (Vermicide), ทาปาไซด์ (Tapacide) เป็นต้น ผลข้างเคียง ยานี้อาจทำให้คลื่นไส้ ปวดท้อง ท้องเดิน

6. พลาซิควอนเทล (Praziquantel) ใช้รักษาโรคพยาธิใบไม้ในตับ และพยาธิตัวตืด ออกฤทธิ์โดยทำให้กล้ามเนื้อของพยาธิอ่อนแรง ชนิดเม็ด 600 มก. มีชื่อทางการค้า เช่น บิลทริไซด์ (Biltricide), พราควานเทล (Praziquantel), พอนเทล (Pontel), พราไซด์ (Prazite) ผลข้างเคียง ปวดศีรษะ เวียนศีรษะ ปวดท้อง อาเจียน ผื่นคัน ง่วงนอน

สำหรับขนาดและระยะเวลาในการรับประทานยาแต่ละชนิดจะมีความแตกต่างกันไปสำหรับโรคพยาธิแต่ละชนิด ดังนั้นจึงควรอ่านเอกสารกำกับยาก่อนรับประทานยา หรือปรึกษาแพทย์และเภสัชกร

ในบรรดาการใช้ยาสำหรับโรคพยาธิทั้งหมดพบว่าพยาธิตัวตืดเป็นพยาธิที่มีการใช้ยาเพื่อการรักษาที่มีข้อผิดพลาดมากที่สุด เนื่องจากเมื่อรับประทานยาถ่ายพยาธิตัวตืดแล้วหลังจากนั้นประมาณ 2 ชม. ให้รับ รับประทานยาถ่ายหรือยาระบายตาม เช่น ดีเกลือ เพื่อกำจัดพยาธิและไข่พยาธิไม่ให้ย้อนกลับขึ้นมาในลำไส้อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพยาธิตัวตืดที่พบว่าหากลิ้มรับประทานยาระบายหรือยาถ่ายอาจทำให้เกิดโรค cysticercosis ที่บริเวณอวัยวะต่างๆได้ หากเป็นที่ในสมองอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตและปัจจุบันยังไม่มียารักษา

ยาแผนโบราณ

1. มะเกลือ (Diospyros mollis) ผลมีฤทธิ์ถ่ายพยาธิได้เกือบทุกชนิด ใช้ผลสดของมะเกลือที่แก่จัด แต่ไม่สุก ไม่ซำและดำ มาบดและบุงให้แตก ระวังอย่าให้เมล็ดในแตก คั้นเอาน้ำมารับประทานทันที อาจมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน และอาจมีอาการทางตาทำให้ตามัวได้ ใช้จำนวนผลมะเกลือเท่ากับจำนวนอายุหรือมากกว่า 1 ผล แต่ไม่เกิน 25 ผล ห้ามใช้ในเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปี

2. ปวกหาด สุนัขไพโรไทยทำเป็นผง ได้จากแก่นของต้นมะหาด นำผงมาผสมน้ำเย็นดื่มขับพยาธิตัวดี ได้ผลน้อยกว่านิโคลซามิด (Niclosamide) ผู้ใหญ่: ให้ 3 - 5 ก. เด็ก: ให้ 2 ก. ควรให้รับประทานตอนเช้า และหลังจากนั้น 2 ชั่วโมงให้รับประทานยาถ่ายหรือยาระบายตาม เช่น ดีเกลือ เพื่อกำจัดพยาธิและไข่พยาธิไม่ให้ย้อนกลับขึ้นมาในลำไส้

โดยสรุปโรคพยาธิเป็นโรคที่สามารถป้องกันได้โดยส่งเสริมให้มีสุขลักษณะนิสัยที่ดี เช่น ล้างมือก่อนหรือหลังรับประทานอาหารทุกครั้ง ล้างมือหลังจากเข้าห้องน้ำเพื่อป้องกันการนำไข่พยาธิเข้าสู่ร่างกายจากการสัมผัส การใส่รองเท้าเวลาออกนอกบ้าน และรับประทานยาถ่ายพยาธิเมื่อแน่ใจว่าเป็นโรคพยาธิเท่านั้นโดยปรึกษาแพทย์และเภสัชกร และถ้าต้องรับประทานยา ควรอ่านฉลากและเอกสารกำกับยาก่อนรับประทานยาทุกครั้งและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องครบถ้วนโดยเฉพาะการรับประทานยาถ่ายพยาธิตัวดี

เอกสารอ้างอิง

1. BG. Katzung, AJ. Trevor Rosenthal PJ: Clinical Pharmacology of Anthelmintic Drugs, Basic and Clinical Pharmacology 13th edition 2012, p. 908-917.
2. สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด เรียบเรียงโดย ภาณุ. สุนทรื สิงหบุตรา พิมพ์ครั้งที่ 2, 2540.

ภก. ดร. สันทัต จันทรประภาพ

ภาควิชาเภสัชวิทยาและสรีรวิทยา คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย